

людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. (Львів 9–10 лютого 2006 р.) — Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. — С. 489.).

Пределы использования правовых и организационных средств, сравнительные преимущества тех и других в определенных ситуациях, их достоинства и недостатки могли бы стать ареной совместных исследований государствоведов-компаративистов и правоведов-компаративистов.

МАВЕД С. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства

ЗАСТОСУВАННЯ ІДЖТІХАДУ В ІСЛАМСЬКОМУ ПРАВІ

Проблема міжцивілізаційної взаємодії все більше приваблює сьогодні увагу світового суспільства (Al-Alwani, TahaJ. (1991) Taqlid and Ijtihad / TahaJ. al-Alwani // the American Journal of Islamic Social Sciences. — 1995. — Vol. 8. — № 1. — P. 129–142. P. 135–136). В умовах глобалізації практично неможливо автономне існування національних, культурних, релігійних і інших суспільств. Особливо гостро ця проблема стала перед світом іслама. Які перспективи мусульманської науки, в яких формах і як будуть будуватися взаємовідношення ісламської общини з немусульманами. З одної сторони ці проблеми стоять перед Заходом, який спробує адаптувати мусульман до західних норм суспільних відношень. З іншої сторони турбуються самі мусульмани, які прагнуть возродити минуле величчя мусульманської цивілізації. Тому для них стоїть ділема: або відмовитися від надії відродження мусульманської умми, або переглянути норми шаріата. Механізмом зміни ісламських законів є практика іджтіхада. Іджтіхад — це найбільше зусилля, направлене на конкретну діяльність; означає здібність і право компетентної особи (муджтахіда) виносити рішення з важливих питань суспільного та релігійного життя, базуючись на методах фікха, чії заключення признаються всією мусульманською общиною и значною групою мусульман (Hallaq, W. B. / Ijtihad/ W. B. Hallaq // TheOxfordEncyclopediaoftheModernIslamicWorld: in 4 vol. / Ed. J. L. Esposito. — NewYork, Oxford: OUP, 1995. — Vol. 1. — P. 178–181). Термін іджтіхад означає інтелектуальне зусилля, направлене на пошук того або іншого правового рішення. Іджтіхад — єдиний можливий механізм перегляду шаріату і оновлення релігії. Мусульмани бояться, що всенародне застосування іджтіхаду приведе до розколу в ісламі. Іджтіхад сприяв у якості систематичного метода

інтерпретації фікха — ісламського права, при якому вільне судження здійснювалось в межах авторитету першоджерел — Корана і Сунни. Іджтіхад також використовувався в праві у вузькому значенні, наприклад, в оцінці компенсації або втрати. Зменшення авторитету колективного розуму (умми) почалось з прийняття в сунізмі чотирьох законодавчих шкіл (мазхабів) у якості правових авторитетів. Засновників шкіл вважали за авторитетних муджтахідів, тобто тих людей, що могли виносити рішення на основі свого судження. До початку X століття значення і межі іджтіхада були визначені. Іджтіхад став позначати інтелектуальне зусилля муджтахіда в прийнятті рішення стосовно питань права. Іджтіхад застосовувався в основному в тлумаченні неясних розділів закону, де була відсутня визначеність джерела. Наступив період правової стабільності і тому застосування іджтіхада звужувалось і переходили на застосування такліду (слідування положенням середньовікових текстів). На початку 10 століття практика іджтіхада продовжувала існувати. З XIV століття вона претерпіла ще більше обмеження, і стала доступною тільки для правників найвищих рангів. У XVIII столітті на іджтіхад, який протиставлявся такліду, знову звернули увагу реформатори права. Шах Вали-Аллах аль-Дехлеві (1703–1762) виступав за очищення іслама від невірних тлумачень і оновлення Сунни, тобто, прикладу пророка Мухаммада. Він настоював, що під час змін суспільних відношень не слід обмежувати себе старими рішеннями і що «ворота іджтіхада» відчинені для винесення нових суджень. Мухаммад ібн Алі аш-Шаукані (1739–1854) закликав до іджтіхаду. Він називав себе муджтахідом і стверджував, що ворота іджтіхаду ніколи не зачинялись. Релігійні, як і світські модернізатори, трактуючи іджтіхад як індивідуальне судження або намір, взяли іджтіхад на озброєння. Тим самим вони забезпечили легітимізацію втілення в ісламські суспільства західних суспільних моделей, тобто модернізацію світу ісламу за західним зразком. Небезпечність цього розуміли консервативні релігійні кола XIX — XXI століть. Повинна бути збережена недоторканість законів шаріата. І між тим, з останньої третини XX століття більша частина мусульман, які впливали на суспільні процеси умми, схилиються до перегляду шаріату і активному використанню іджтіхаду. Проведений 19 березня 2004 р. під егідою Інституту світу США семінар «Іджтіхад: нова інтерпретація ісламських принципів для XXI століття» визначив дві необхідні умови функціонування іджтіхада: реформа мусульманської освітньої системи, яка б включала знання і досягнення західної світської науки, і демократизація ісламських товариств, тобто звільнення релігійних наукових кіл від політичних впливів «репресивних керівництв мусульманських країн». Всі виступаючі вказували на відсутність свободи і демократії як перетин іджтіхаду. Демократію назвали ключем до відкриття «врат іджтіхада». Тепер головним є коректировка самого іслама шляхом самого широкого застосування іджтіхада.

Рупором ідеї трансформації ісламської умми виступили на початку 1980-х рр. представники проекту «ісламізації знання». Відомим представником став Таха Джабир аль-Альвани. Муджтахіда Альвані порівнює з «людиною епохи Відродження» і вказує на те, що без іджтіхаду неможливо створити ісламську методологію, яка повинна стати основою для зміни свідомості мусульман: він закликає до революції свідомості, за широке тлумачення іджтіхада, яке дозволить здійснити кардинальні зміни в мусульманському суспільстві. Він хоче возродити умму шляхом нівелювання західного впливу на свідомість мусульман: «Современная западная мысль и культура начали выплескивать свое невежество, что привело к стиранию незападной культуры путем... отвращения от источников. Запад реализует это под видом академической объективности, путем наделения своих социальных наук универсальностью, которая делает эти сомнительные дисциплины не только добродетельными, но придает им авторитет последнего слова. В действительности же западная «универсальность» не более чем заикленность на себе и лишение других их культурного и цивилизационного наследия».

Якщо взяти на озброєння іджтіхад у якості однієї з центральних систем ісламської думки, може мати далеко ідучі і складно прогнозуючі наслідки, — бо мова йде про кардинальну трансформацію свідомості мусульман.